

LA QUOTIDIANA

FMR Fundaziun Medias Rumantschas, Via da Masans 2, 7000 Cuira, 081 544 89 11, redacziun@fmr.ch

Gimnasi Mustér: Bunas lavurs da matura
Il Rain è contaminà cun ormons, quai è ina conclusiun dad in giuven maturand dal gimnasi da Mustér. [Pagina 4](#)

Sent: Tschintg onns scola da scriver
La purschida da curs da scriver dad Angelika Overath e Manfred Koch è dumandada. [Pagina 7](#)

— FMR FUNDAZIUN
| MEDIAS
RUMANTSCHAS
 südostschweiz

LECTURA RUMANTSCHA

SANDRO BUCHLI/FMR
3...2...1...ura e temp per la Lectura Rumantscha.

In president che dat tut
Cun corp ed olma maina *Rinaldo Caduff* dapi otg onns l'uniun Rezia Bassa. Malgrà che l'uniun per Rumantschas e Rumantschs da Sargans e conturn exista gia dapi l'onn 1966, è el pir il terz president. Dad ina tala cuntinuitad siemian bleras uniuns ed organizaziuns. La sontga trinitad da da schuppa da giutta, «chara lingua da la mamma» e curs da troccas vegn era cultivada en la Rezia Bassa – e quai cun grond success. Las occurrenzas èn mintgamai frequentadas fitg bain. [Pagina 2](#)

El impunda bler temp per l'uniun «Rezia Bassa»: Rinaldo Caduff.
FOTO CLAUDIA CADRUVI

Bar u carta
Es ti catolica u reformà? Es ti skiunz u snowboardista? Cun «scharf» u «senza il kebab»? I dat adina puspè dumondas spinusas che paran da sparter la societad. U ch'ins è «per» u «cunter». Actualmain è questa discussiun lantschada pervia dal pajar bar u pajar cun carta. En intgins lieus èsi mo pli pussaivel da pajar cun carta vi da l'ura da parcar l'auto. La FMR ha vuli savair quants che pajan co en las vischnancas da Trun, Tujetsch e Mustér. [Pagina 3](#)

En intgins lieus na san ins betg pli pajar cun daners bluts il parcadi – quai procura per chaus cotschens.
FOTO SOMEDIA

Emprender, emprendre, emprendre
Dapi blers onns porschan ils scienziads da litteratura *Angelika Overath* e ses um *Manfred Koch* curs da scriver per ina e scadin. En lur curs vai per glimar la lingua, discurren davart plets e formulaziuns, ma tranteren era mo per ir ensem a mangiar ina pizza. [Pagina 7](#)
Ed apropos emprendre: *Johanna Krapf* tradescha oz, cun tge instruments digitals ch'igl è pli simpel d'emprendre rumantsch. [Pagina 12](#)

Bun divertiment cun la Lectura Rumantscha!

Digital senza gronda emeziun

Diversas vischnaucas sursilvanas han gest adattau igl uorden da parcar. Grondas emeziuns para la damonda da pagar il parcadi via telefonin ni cun muneida buca da svegliar. Ilanz/Glion ei en quei grau plitost ina excepziun. A Tujetsch paga la plipart dallas automobilistas e dils automobilists la taxa da parcar cul telefonin.

ANDREAS CADONAU/FMR

Dil tuttafatg han las vischnaucas sursilvanas buca remplazzau la muneida cun la moda da pagar via il telefonin enaquella ch'igl ei da pagar per parcar. Silmeins buca quellas vischnaucas che la FMR ha contactau e che han gest adattau lur uorden da parcar. Sco a Glion ein era las vischnaucas da Trun e Mustér se-decididas da mantener principalmein el center dil vitg la petga da parcar che po vegnir alimentada cun muneida. Sin divers auters parcadis san ins denton sulet pagar via ina dallas

«Tier nus pagan 90% cul telefonin.»

Georg Bearth,
Uffeci da baghegiar, Tujetsch

applicaziuns che ston vegnir cargadas sil telefonin. La vischnaunca da Trun ha mess en vigur siu niev uorden da parcar l'entschatta digl onn 2026. In sulet telefon ha il president communal, *Dumeni Tomaschett* retschert en-tochen uss en connex cun la damonda da pagar il parcadi. La vischnaunca da Tujetsch ha introduciu il niev uorden da parcar avon dus onns. Tenor *Georg Bearth* digl uffeci da baghegiar communal ei la moda da pagar digital gia fetg acceptada ella val. «Tier nus pagan 90 % il parcadi cul telefonin.»

[Pagina 3](#)

«Jau n'hai betg temp per hobis, jau sun president da la Rezia Bassa.»

Per Rinaldo Caduff ei l'uniun il hobi. – [Pagina 2](#)

Tensiun e risaglia, cun orchester live

La Kammerphilharmonie dil Grischun ei gl'orchester «cantunal», ina formaziun profilada che sepresenta buca mo a Cuera. L'jamna vargada e questa eis ella sin turnea. Quella ha entschiet ils 12 da fevrer a Bravuogn e finescha sonda proxima a Trun. Igl orchester accompogna, sut la direcziun dil giuven dirigent *Laurent Zufferey*, il film senza plaids da 1923 «Safety Last!» ed ei in deletg da mirar e da tedlar. La FMR ha visitau la presentaziun a Flem. (fmr/abc)

[Pagina 4](#)

Servetsch d'abunents e da
distribuziun: tel. 0844 226 226
mail: abo@somedia.ch

Dalla litteratura, il tiaratriembel, il Rein ed in buliu

Litteratura per affons, reconstrucziun da dus vitgs el Maroc suenter il tiaratriembel 2023, contaminaziun dil Rein cun hormons ed experiment cul buliu-schlem. Quei ein quater temas da lavurs da matura da quest onn al gimnasi dalla claustra a Mustér.

HANS HUONDER/FMR

Per la fin dil temps da gimnasi ed en vsta als examens per la matura han las scolaras ed ils scholars dalla sisavla classa d'inoltrar mintgina e mintgin ina lavur. Entginas da quellas lavurs alla scola media a Mustér ein vegnidas presentadas publicamein dacuort. Ils temas eligi dalle scolaras e dils scholars savessen buca esser pli differents.

Litteratura per affons

La maturanda *Felissia Candinas* che ha scret sia lavur per romontsch ei sefatschentada dil tema «litteratura per affons – dil fundament teoretic dalla litteratura per affons entochen allas atgnas historias per affons». En sia lavur ha ella intercoret il fundament teoretic e las stilisticas caracteristicas da historias per affons. Ella part teoretica ha Felissia Candinas analisau la definiziun, la funcziun ed il svilup historic dalla litteratura per affons.

Medemamein ella part teoretica eis ella sefatschentada dalla muntada dalla litteratura per affons per la promoziun linguistica ed il svilup dalla personalitad. Ella part pratica ha ella allura scret agens raquents per affons sin basa da criteris elavurai ella teoria. «Las historias duein era esser ina pintga contribuziun alla litteratura romontscha per affons. La litteratura per affons ha differents pensums: divertir, scolar e gidar a formar l'identitad», constatescha Felissia Candinas ella resumaziun da sia lavur.

Semidau en secundas

«Reconstrucziun e rehabilitaziun el Maroc suenter il tiaratriembel dil settember 2023. Analisa dalla reconstrucziun da

Las maturandas Felissia Candinas, Jaelle Kauer, Lina Rieder ed il maturand Yannik Schöpf (da sen.) han scret interessantas lavurs da matura. FOTOS MAD

dus vitgs muntagnards egl Atlas ault.» Quei ei il tetel dalla lavur da matura da *Jaelle Kauer*. Enteifer secundas ha in tiaratriembel destrui il dacasa da biaras famiglias, vitgs ein svani en buorla e crappa. Mo tgei ei succediu dapi lu? Da quella damonda ei Jaelle Kauer sefatschentada en sia lavur. Ella ei stada els dus vitgs muntagnards Ijoukak e Tizzka pertuccai dil tiaratriembel, ha fatg intervistas ed observau il svilup suenter la catastrofa dils 8 e 9 da settember 2023. Ella constatescha che la reconstrucziun dils vitgs sesviluppescha mo plaun. «Als carstgauns pertuccai ei vegniu empermess agid. Mo la realitad ei in'atra», constatescha la maturanda.

La speranza vivi denton, era grazia ad instituziuns ed organisaziuns sco la Caritas che s'engaschien leu. «Mia lavur duei buca mo informar, mobein era muentar.

Ella duei mussar ch'igl agid sebase buca mo sin daners, mobein era sin engaschament, respect e humanitad», constatescha Jaelle Kauer.

Rein contaminous cun hormons

D'ina lavur fetg complexa ei *Lina Rieder* sefatschentada. Ella ha priu sut la marel la la concentrasiun da hormons el Rein. La maturanda ha vuliu saver tgei rolla che las sereneras giogan en quei connex. Ella ha priu emprovas dall'aua a Val S. Pieder e Cuera. Per saver cumparegliar ils resultats ha ella intercoret l'aua avon che quella flessegia ellas sereneras, ella deflussiun dalle sereneras e cuort suenter el flum. A Val S. Pieder ein las valurs stadas nunproblematicas ell'aua avon la serenera e tier la deflussiun da quella, sulet el Rein suenter la serenera seigi ei vegniu constatau valurs augmentadas da hor-

mons. A Cuera ei vegniu registrau aultas concentraziuns da hormons avon la serenera, ella deflussiun sco era el Rein suenter la serenera. Ella deflussiun dall'aua dalla serenera ha ella mesirau ina valur da 2,87 nanogram/liter. Lina Rieder constatescha ch'ils resultats sustastrehan l'influenza dall'agricultura e dall'industria silla concentrasiun da hormons ell'aua. Ils resultats muossien era che las valurs s'augmentien ellas sereneras. Ina concentrasiun memi'aula da hormons ell'aua ha consequenzas pil sistem ecologic dalle auas, denter auter in'influenza negativa sils pèschs.

Sa in buliu empernder?

Sa in buliu-schlem empernder? Da quella damonda ei *Yannik Schöpf* sefatschentaus. Tschun jamnas ha el experimentau vid il buliu-schlem (physarum

polycephalum). El ha vuliu saver schebein quel associescha ina color da glisch specifica cun ina fontauna da vivonda. Duront tschun jamnas ha el persequitau igl effect da tschun culturas cun differents cundiziuns da glisch, seigi stgira-detgna, glisch blava ni cotschna. Ellas duas empermas jamnas ei semussau ch'il buliu-schlem ei pli activs el stgir che cun in'influenza da glisch. Ch'el vesa ina ni l'atra glisch sco fontauna da nutriment ei denton buca semussau. Suentar che la cazzola cotschna ei vegnida en funcziun ha il buliu-schlem calau da crescer ed ei morts cuort suenter. «Ils resultats muossan che glisch ei in element che disturba il buliu-schlem», scriva Yannik Schöpf. Sin fundament dalla lavur dil maturand po vegnir constatau che las cundiziuns da svilup dil buliu-schlem ein restrenschildas.

La musica muenta il «Boy»

Actualmein viagia la Kammerphilharmonie dil Grischun d'in liug a l'auter cul program «Safety Last!». El grondius film american senza plaids digl onn 1923 accumpogna gl'orchester duront 75 minutas las scenas. L'acziun tracta d'in um giuven che va el marcau per anflar gudogn. Perquei ch'el haveva scret a sia spusa ch'el seigi s'avanzaus, arriva la historia al punct culminont: il giuven ei sfurzaus da mussar ina prestaziun da herox. El sto reiver dalla preit d'ina casa aulta siadora.

AUGUSTIN BEELI/FMR

El film ha el negin num. El ei semplamein «The Boy». Gl'um giuven senza num gioga gl'actor Harold Lloyds. El banduna siu vitg culla finamira d'anflar paun e gudogn el marcau. Sia spusa bragia petras larmas e lai encrescher per el. Cun brevs consolescha il giuvenot ella ed empermetta ch'el s'avanzeschi. Cun raps empristai tarretta el schizun bischutaria ad ella. El marcau ha il giuvenot anflau ina piazza en ina stizun gronda. El sperava da vegnir reh, ha denton dapli disletg che cletg. Malgrad ch'el fuss luvrus va ei buca schi spert da scala si. La spusa el lontan crei dil bien e s'imaginescha ch'il giuven seigi reh. Ella decida da suandar e visitar el. En verdad eis el in pauper vendider che lavura bia e gudogna pauc. Cu sia carezada arriva nunspitgadamein sto el inventar tut il pusseivel per tener cauld las praulas.

Silla secunda, sil mument

«Safety Last!» semeglia in film senza plaids da Charlie Chaplin. Enqualin che ha visitau las jamnas vargadas la presentaziun dalla Kammerphilharmonie dil Grischun, haveva en memoria quel. Buca lez, mobein Harold Lloyd ei il protagonist en quella produczion cineastica da 1923. Ei pudess parer che la Kammerphilharmonie dil Grischun gioga atgnamein «mo» la rolla secundara. Sunar musica live per ina tal film ei denton tut auter che lev. La violonista engiadinesa *Flu-*

Aulta tensiun ella scena ch'il protagonist sto setener vid la lontschetta dall'ura.

rina Sarott, commembra digl orchester, wha mess la rolla dalla musica sil punct. Ella revista «accorda», gl'organ publicistic dalla Kammerphilharmonie, conferma ella: «Biaras muments fan effect per lu sch'els vegnan sunai silla secunda».

Mintga tact, mintga effect

1923, strusch 30 onns suenter ch'ils frars Lumière han projectau a Paris l'emprema gada maletgs movibels vid ina preit alva, haveva la historia cineastica contonschui in pulit livel els Stadis Uni. Leu ei quella

sparta dil divertiment sesviluppada ed in film suenter l'auter ei cumpariu. Sper «Goldrush» (1925) da e cun Charlie Chaplin vala «Safety Last!» da Harold Lloyds sco classicher dils onns 1920. Il giuvenot culs egliers, vestgius cun mondura, cravatta e capiala, ha trasora empau disletg. Malgrad quei gartegia ei ad el adina da mitschar. Mirond las scenas astg'ins far risadas co el sestellegia. La tensiun ei sil punct culminont cu il giuven sto setener vid las lontschettas dall'ura vid la cas'aula.

Gl'orchester ha stuii sunar silla secunda tenor l'acziun el film.

FOTOS AUGUSTIN BEELI

Els films senza plaids ha la musica adina giu era in pensum pratic, numnadamein surtunar la canera dil projectur. Ella sala d'events a Flem – mo era els auters loghens nua ch'il publicum ha astgau guder l'occurrenta – han ins buca stuii se-schar disturbar dalla ramur da projecturs ni maschinas. Il film vegn projectaus vid la tenda senza la minima ramur. Ins astga suandar la historia, seschar ir culla tensiun ch'igl orchester accentuescha, sefidar da quel e guder la mischeida. Mintga tun vegn el dretg mument, mintga tact,

mintga effect. Igl ei ina dètg prestaziun dil giuven dirigent *Laurent Zufferey* cun sias musicistas e ses musicists. Gl'applaus final a Flem ha mussau ch'il publicum ha gudiu l'entira produczion dil project «Safety Last!».

La davosa presentaziun da quella cumedia da risaglia e tensiun ei sonda proxima, ils 28 da fevrer 2026, allas 19.00, el center communal a Trun. Bigliets ed ulteriuras informaziuns mira www.kammerphilharmonie.ch